

**ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИЧНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН
“КОЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ” ПРИРОДИ ЕКЗИСТЕНЦІЇ У ФІЛОСОФІЇ
Н.АББАНЬЯНО**

У сучасному суспільстві, де відбувається пошук соціальної, політичної та культурної ідентичності, не втрачають актуальності дослідження екзистенційної парадигми та її впливу на сьогодення. Риторичним щодо цього є твердження С.Б. Кримського: “Люди ніколи не позбудуться вічної дилеми: ХТО МИ? Тільки й того, що “мавпи з претензіями”, чи все-таки представники духу?” [8, 20]. Свого часу екзистенціалізм актуалізував це питання в гострій і радикальній формі, здійснивши спробу відшукати автентичність людського існування.

Висуваючи ідею абсолютної унікальності людського буття, представники екзистенціалізму зосереджувались навколо проблем буття, гуманізму, свободи і відповідальності, смерті як найпотаємнішої суті людського існування, проблеми часу як характеристики буття людини та ін. Дослідники і критики екзистенціалізму називають його “філософією розпачу”, “філософією свободи”, “філософією творчості”, “філософією індивідуалізму”. Таке неоднозначне тлумачення пов'язане з тим, що в екзистенціалізмі буття людини постає в його тимчасовості, у реальній долі пересічної людини.

Попри все розмаїття визначень екзистенціалізму варто звернути увагу ще на одну концепцію, яка є не менш фундаментальною позицією у вирішенні проблеми існування людини – “позитивний екзистенціалізм”, одним із авторів якого є італійський філософ Н.Аббаньяно. Запропоновані цим мислителем ідеї свободи як екзистенційного вибору, екзистенції як сукупності можливостей, трансцендентальної можливості лишаються актуальними для сучасної доби.

Особливостям філософії “позитивного екзистенціалізму” Н.Аббаньяно присвячені публікації таких дослідників, як С.В. Курбатов, Б.Майорка, С.Каппеліні, Т.В. Комісарова, А.Л. Зорін, Б.А. Головка, О.О. Бєслюбняк та ін. Так, С.В. Курбатов розглядає культурологічні аспекти позитивного екзистенціалізму Ніколо Аббаньяно, зокрема можливості людини відкрити справжнє буття і подолати екзистенціальні проблеми, які ставить перед нею сучасність [9].

Б.Майорка аналізує запропоновану філософом структуру екзистенції, роль можливості і позитивний екзистенціалізм загалом. На його думку, “Структура екзистенції” Аббаньяно не була схожою на жодну з праць, які з'явилися у той період в Італії. Поняття “можливості” в Аббаньяно постає на онтологічному рівні, воно пов'язане з умовою проекту, вибору, обов'язку, існування. На думку Б.А. Головка, “... провідною темою його (Аббаньяно. – С.Ш.) філософії стає дослідження екзистенції як свободи” [6, 142]. О.О. Бєслюбняк називає “позитивний” екзистенціалізм Н.Аббаньяно також “філософією можливості свободи” [4, 3], акцентуючи увагу на дослідженні гуманістичних поглядів філософа та їх порівнянні з філософією Ж.-П. Сартра.

Спробуємо виявити специфіку філософування Аббаньяно, дослідивши поняття “екзистенції”, зокрема її “коекзистенціальної” природи. Сам Аббаньяно вважав, що фундаментальна проблематичність екзистенції є основою її коекзистенціальної природи, тобто трансценденції індивіда до екзистенції.

Усі екзистенціалісти погоджуються з тим, що екзистенція – це трансценденція до буття і що рух трансцендування має не неодмінний, а можливий характер (екзистенція – це сукупність можливостей, які людина повинна реалізувати). Але далі, вважає Аббаньяно, їх погляди не збігаються. Особливість позиції Гайдеггера полягає в тому, що

він, визнаючи, що екзистенція – це постійне проектування в майбутнє, насамкінець доходить висновку, що всі проекти приречені на невдачу, оскільки умови, в яких вони реалізуються, неодмінно їх руйнують. Таким чином, екзистенція не здатна відірватися від ніщо. Водночас Ясперс підкреслює, що всі спроби екзистенції “дійти до буття” закінчуються крахом, людина не може бути тотожною буттю, не може об’єднатися з трансцендентністю. Аббаньяно називає обидві ці установки негативними, маючи на увазі те, що вони зводять екзистенцію до неможливості – неможливості відірватися від ніщо (Гайдеггер) і неможливості прикріпитися до буття (Ясперс). Але ще можлива й третя позиція: акцентувати увагу не на початковому чи кінцевому пунктах руху, а на самому рухові. Екзистенція має дивитися не по той бік себе, не на те, від чого вона рухається – “ніщо”, і не на те, до чого вона рухається – “буття”; її погляд має бути звернутий до самої себе. А вона сама – лише відношення з буттям, яке завжди є проблематичним.

Як підкреслює А.Л. Зорін, “італійський філософ приймає особливу для всіх екзистенціалістів установку, що завдання філософії полягає не в створенні певних абстракцій, не в замиканні себе у “Вежі із слонової кістки”, а в аналізі проблем, які поставлені перед людиною у повсякденному реальному житті” [7, 5].

Згідно з Аббаньяно, проблеми філософії стосуються буття людини, але не людини загалом, а конкретного неповторного індивіда, який має усвідомити свою ситуацію і взяти на себе відповідальність за власну долю і долю історії.

Людина в справжньому сенсі стає людиною, лише коли вона порушує перед собою питання про буття. Власне людина – це і є та “істота, яка шукає буття”. На відміну від речей, які завжди тотожні собі самим, людина екзистує, тобто має здатність виходити за свої первинні межі. Ця фундаментальна установка екзистенціалізму визначає його основні категорії: Ніщо – Екзистенція – Трансцендентність. Людина як екзистенція (лат. ex-sistere означає “виходити за межі”) спрямована до трансценденції, або буття.

Власне своє бачення екзистенціалізму Аббаньяно виклав у праці “Структура екзистенції”. Шлях, яким запропонував рухатися Аббаньяно, полягає у визнанні, що екзистенція за структурою є “можливістю бути” і тому вона може бути проаналізована лише в умовах, що визначають її особливі можливості. Передумовою цього аналізу було зведення людського життя до його проблематичності. Такий аналіз припускав виокремлення “можливості можливого”.

А концепцію “позитивного” екзистенціалізму Аббаньяно представив у праці “Позитивний екзистенціалізм”. Він пояснив основну відмінність між італійським екзистенціалізмом, який є впевненим, чітким і конструктивним, та французькою і німецькою версіями, які загублені в “муках небуття”.

На відміну від К’еркегора, Аббаньяно акцентує увагу на проблематичності людського існування. Відповідно суть питання полягає у тому, щоб, насамперед, з’ясувати, чим саме є людина, а вже потім звертати увагу на те, що вона робить. Як писав сам Аббаньяно, “я пропоную позитивний напрям, який виправдовує визнання і підтримку екзистенції в її фундаментальній проблематичності і лишає відкритими можливості, на яких вона формується. Екзистенціалізму, який живе виключно під знаком К’еркегора, філософа неможливої можливості, слід протиставити екзистенціалізм, котрий зіставляв би К’еркегора з Кантом і багатьма іншими філософами, які працювали над тим, щоб гарантувати людині законне володіння власною обмеженістю...” [3, 323].

Людина за своєю природою є “проблематичність”, “невизначеність”. Власне тому Аббаньяно досліджує існування на основі проблематичної невизначеності. Екзистенція формує в єдність життя та думку у вигляді проблематичності. Саме ця єдність утворює складові проблеми людини. А філософія має здійснювати їх внутрішню і конструктивну єдність. Згідно з Аббаньяно, “екзистенція людини характеризується тим, що людина для самої себе є проблемою свого власного буття. Людині буття не дане в жодній формі і в жодному вигляді, навіть у формі процесу чи становлення. Всюди, і навіть у самих глибинах її свідомості буття її трансцендентує [1, 39]. Якщо людина не ставить проблему і

не здійснює її пошук, то вона не має достовірну форму реальності речей. Вона втрачає сенс навіть власної індивідуальності.

Людина може реалізувати себе, лише реалізувавши своє буття. А в екзистенції немає іншого способу реалізувати себе, крім як можливості відношення з буттям. “Реалізуючись, вона не заперечує, а стверджує себе саме у тому, що вона є, тобто у своїй сутності або природі відношення... Проблематичність відношення з буттям починає міститися в самій собі та наполягати на самій собі, реалізуючись як чиста проблематичність, як чиста можливість можливого відношення” [1, 123].

Отже, Аббаньяно вказує на третій шлях екзистенційного аналізу. Цей шлях полягає у визнанні, що екзистенція за структурою є “можливістю бути”. Саме тому її слід аналізувати в умовах, які визначають її власні можливості (можливість можливості). Для здійснення такого аналізу філософ зводить життя людини до її проблематичності. Інакше кажучи, людина, хоч би яким здавалося їй життя, має виявити всі можливості, які воно пропонує, щоб, проаналізувавши їх, закріпити своє положення у світі. Саме у такий спосіб Аббаньяно здійснює аналіз “можливості можливого”.

Проблема екзистенції постає як пошук буття людини. Її буття формується як відношення, як усвідомлення відношення і як здатність вільно його обирати. Але “якщо людина формується в силу відношення, котре сама встановлює із собою і світом, акт її формування – акт трансценденції. Відносити себе до самої себе і світу означає для людини трансцендувати до себе або світу. А оскільки будь-яке трансцендування – вихід за межі, то трансцендування – це встановлення меж, мета якого – вихід за межі цієї межі” [1, 157]. Людина не вічна. Визнання цього має своєю передумовою втягненість, задіяність людини в екзистенцію, вибір власного призначення. Ця задіяність постає альтернативою: людина відмовляється від неї, “приховано відмовляючись визнати свою конечність”, або ж приймає її і здійснюється над часом, реалізує власне призначення у світі. (Межами екзистенції, тобто визначальними елементами її конечності, є народження і смерть. Вони ж утворюють коекзистенціальну природу екзистенції.)

Отже, екзистенція – це можливість власної проблеми, це основне її визначення. Вона є трансценденція (коекзистенція) особистості до екзистенції. Буття трансцендує людину, і в екзистенційному акті відбувається вихід за межі.

Таку екзистенційну втягненість Аббаньяно називає актом трансценденції, відзначаючи: “Трансцендентність встановлюється перед людиною проблематичністю самого відношення. Завдяки трансцендентності екзистенціальне відношення стає рухом до буття, пошуком буття. Бачення людської екзистенції як стану неповноцінності, з якої людина постійно прагне вийти, щоб приєднатися до стійкості буття, знаходить тут свою основу” [3, 158].

І тут Аббаньяно пропонує своє бачення розв'язання неоднозначної дилеми. Для нього істинний шлях, єдиний шлях, який може звільнити людину від цієї альтернативи заперечень, – це шлях, що свідомо звільняє її як від чар ніщо, котре, здається, має будь-якої миті поглинути її, так і від чар недосяжної трансцендентності. Людина має віднайти в собі, в самій природі своєї екзистенції спонукальну причину і силу своєї реалізації. Недосяжність трансценденції не може означати крах і невдачу зусиль людини відносно буття.

Справжність проблеми формування власного Я, за Аббаньяно, полягає в усвідомленні людиною того, що спосіб її існування, тобто екзистенція, є, по суті, проблематичністю, і коли вона розуміє, що здатна насправді реалізуватися тільки як проблематичність, лише тоді вона приводить до єдності своєї природи множинність своїх розрізнених поведінкових установок і реалізується як Я. Тому справжність екзистенційної проблеми ототожнюється з пошуком і досягненням Я власної єдності, властивої його буттю.

Водночас Аббаньяно твердить, що людина формує в екзистенції буття свого Я. Тому вона не дана сама собі, не має стійкого і міцного володіння собою. Але нестійкість

володіння буттям, через яку вона може реалізувати себе лише в пошуку буття, не є її єдиним недоліком. Сама екзистенція, її конститутивний акт, через який вона покладає себе саме як пошук і винайдення буття, також не дана їй у вигляді монопольного і цілковитого володіння. Не лише буття, але й сама екзистенція трансцендує людину. Тобто, для Аббаньяно “екзистенція – це трансценденція індивіда до екзистенції; і ця трансценденція – коекзистенція. Отже, фундаментальна проблематичність екзистенції є основою її коекзистенціальної природи” [3, 170].

У філософській концепції Аббаньяно людина шукає буття: буття свого Я, буття світу. Але в цей пошук, що є відношенням і трансценденцією, вже імпліцитно залучений інший пошук, пошук екзистенції, яка шукає екзистенцію. І цей імпліцитно залучений пошук є також відношенням і трансценденцією: відношенням екзистенції з екзистенцією і трансценденцією екзистенції до екзистенції. І в цій трансценденції людина повинна визнати останній сенс своєї кінченості, своєї неповноцінності, таємниці свого народження і своєї смерті. Якщо проблема екзистенції є справжньою, її справжність, насамкінець, відсилає назад до проблематичності екзистенції стосовно себе самої – до коекзистенціальної трансценденції.

Проте філософ застерігає: “Екзистенція може бути завжди відірвана від екзистенції, людина – від іншої людини, а також від самої себе і від світу. Цю загрозу не слід штучно завуальовувати, її потрібно визнати і дивитися їй в лице, її потрібно прийняти як нездоланну загрозу кожному справжньому людському становищу” [3, 175].

Людина йде до власного буття, лише просуваючись до буття іншого; вона потребує іншого. Екзистенція трансцендує до екзистенції. Від власного вибору й рішення залежать перспективи взаємодії людської екзистенції із собі подібними – ко-екзистенціями. Абсолютизація свого Я, загальна зневага інтересів інших людей призводить до ізоляції індивіда, до розпаду його до-екзистенціальних зв'язків, стану “розсіювання”, відчуження.

Співіснування з іншими людьми завжди має своєю передумовою повагу особистості до іншої людини, визнання її індивідуальності. Вибір є конструктивним, якщо людина усвідомлює неповторність особистості іншого. “Людина залежить від виборів, які вона робить, і вона має вчитися робити їх сумісними з виборами інших...”. А цьому вона може навчитися лише з досвіду, що здійснюється у зіставленні з іншими і з собою перед проблемами, які ставить перед ними життя [2, 65].

Людина, на думку Аббаньяно, має потребу в іншій людині з погляду самої екзистенції та відношення із собою, відношення Я–Ти. У цьому аспекті думка італійського філософа є співзвучною з поглядами М.Бубера, який твердив: “Особлива сутність людини безпосередньо пізнається лише в живих відносинах. Адже і горила – індивід, і термітник – колектив, одначе Я і Ти наявні в нашому світі лише тому, що є люди, і при цьому Я виникає із відношення до Ти” [5, 232].

Межами екзистенції, що є не її рамками, які замикають або визначають її довжину і тривалість, а елементами, що визначають її темпоральність, є народження і смерть. Але останні виражають коекзистенціальну природу екзистенції. Розрив коекзистенціального зв'язку – ось чим загрожує смерть. І коли її ігнорують або не визнають, екзистенція втрачає свій сенс, але “коли її визнають і приймають, як це відбувається у смерті, знову укріплюється коекзистенціальний зв'язок, оскільки веде людину до того, щоб жити для інших тією самою мірою, якою вона живе для себе” [1, 50].

Згідно з Аббаньяно, “тимчасовість – це не випадкова обставина в існуванні людини, не перехідний стан її буття, від якого вона могла б звільнитися. Тимчасовість характеризує природу, структуру людини, оскільки вона є проблематичністю її буття. Все, чим є людина, вона є через свою проблематичну природу, а остання і є тією самою тимчасовістю” [1, 142–143].

Однак подолати тимчасовість допомагає Аббаньяно використане ним поняття “можливості”. Справді, про позитивну інтерпретацію екзистенції, вважає філософ, можна говорити, якщо це поняття зберігається як у позитивному, так і в негативному аспекті.

Позитивний характер екзистенціальної інтерпретації полягає в послідовному вживанні поняття “можливості”.

Справжній світ ніколи не є навколишнім світом, до якого людина була б пристосована: людина не є буттям, не має буття, але відношенням до буття. Буття ніколи не є даним як тотожність людині, але й екзистенція – це трансценденція індивіда до екзистенції, і ця трансценденція – коекзистенція. Буття трансцендентує людину, і вона в екзистенціальному акті виходу за власні межі відкривається для можливості зустрічі, порозуміння з іншими людьми. На думку Аббаньяно, людина – завжди неповторна реальність, яка не зводиться до жодної колективності; людина ніколи не є замкнутою у самій собі, вона перебуває у постійних відносинах з іншими людьми.

Людина, за словами Аббаньяно, не володіє буттям повністю, але й екзистенція дана їй у формі монопольного володіння. Коекзистенціальний зв'язок здійснюється на тлі свободи, яка постає, своєю чергою, проблемою сутності людини, не будучи, водночас, зіткненням абстрактних визначень, якими є природні закони, з одного боку, і моральні вимоги – з іншого. Свобода міцно пов'язана з існуванням людського Я, яке Аббаньяно інтерпретує як відношення до самого себе, до інших людей, світу.

Проблему свободи філософ розгортає не так в обрії морального життя, як в історичності і часовості. Аббаньяно не сприймає концепцію “фундаментальної онтології”, яка обґрунтовує свободу через такі екзистенціали, як “ніщо”, “страх”, “смерть”. Він дотримується більш реалістичних позицій, стверджуючи, що саме порушення проблеми свободи формує природу людини, але в жодному разі не об'єктивна чи суб'єктивна “розумність”: перша виключає екзистенцію із свого розгляду, друга – зберігаючи екзистенцію, відкидає її проблематичність. Абсолютний Суб'єкт або Універсальний Дух, на думку Аббаньяно, не матиме будь-яких значних коливань екзистенції, оскільки саме відношення проблематичності з Абсолютом формує людську екзистенцію: відношення з Абсолютом не є гарантованим а ргіогі неодмінністю Абсолюту.

За Аббаньяно, якщо екзистенція – це відношення з трансцендентністю, то вона є фундаментальною, невідворотною неможливістю; але якщо вона є неможливість, то вона – неодмінність. Тому між двома неможливістями (неможливістю не бути ніщо і неможливістю бути) екзистенція не може і не повинна вибирати. Екзистенція має розуміти себе і реалізуватися у самій собі; її “мета” – це можливість відношення із буттям.

Екзистенція людини складається з віднесення себе до буття, тобто до сфери цінностей, в русі від власної фактичності (яку Аббаньяно, на протигагу Гайдеггеру, стане позначати терміном “ніщо”) до трансцендентності. Тоді виявляється, що людина як екзистенція завжди більше, ніж ніщо, але менше, ніж буття. Екзистенція – це завжди лише відношення до буття, оскільки якби вона стала буттям, людина перетворилася б на Бога. За Аббаньяно, коли людина екзистує, то виходить із ніщо, щоб рухатися до буття; але якщо б вона досягнула буття, вона перестала б екзистувати, тому що екзистенція – це пошук або проблема буття.

Таким чином, процес становлення екзистенції набуває своєрідної форми: він є не просто блуканням від можливості до можливості, а рухом, який відбувається від можливості до можливості цієї можливості, тобто до трансцендентальної можливості. Отже, процес руху трансценденції є завжди незавершеним (оскільки цінність ніколи не може цілком втілитися в акті) і проблематичним, бо рух структури має своєю передумовою постійний вибір цінності; якщо ж вибір припиняється або обирається не цінність (тобто не трансцендентальна можливість), екзистенція стає “несправжньою”.

Людина може змінювати зовнішні обставини, але її можливості не є безмежними. Інколи обставини бувають сильнішими за людину, тоді доводиться миритися з долею. Таким чином, доля частково залежить від самого індивіда, а частково йому доводиться приймати її як даність.

Аббаньяно впевнений, що будь-який розгляд людини в якості об'єкта – це заперечення проблеми екзистенції в її справжності, тобто автентичності. Водночас, згідно

з думкою філософа, дослідження не може ґрунтуватися на суб'єктивності людини. Якщо людина, насамперед, є суб'єктивністю, то суб'єктивність не піддається сумніву, а береться в якості витоку. Суб'єкт, який ставить проблему, не характеризується нею у своїй природі. Зводити екзистенцію до суб'єктивності означає знімати проблему екзистенції. Цією нормою є справжність проблеми екзистенції.

Італійський філософ відзначає: “Якщо б відношення людини із самою собою, з іншими людьми і речами були визначені і встановлені раз і назавжди, екзистенція не була б проблемою. Фундаментальна ситуація людини в світі не давала б людині ніякої свободи рішень або вибору” [3, 154]. Це відношення є, по суті, фундаментально невизначеним. Тому можливість проблеми полягає у фундаментальній невизначеності відношення із самою собою і з світом, в якому формується людина. Першим етапом обґрунтування справжності проблеми є усвідомлення цієї невизначеності.

Важливо відзначити, що Аббаньяно намагається розглядати конкретного індивіда в його реальному житті, в його взаємодії з навколишнім світом і з іншими людьми, і бере собі за мету дати індивідові зримі орієнтири поведінки в повсякденній життєдіяльності, в конкретних життєвих ситуаціях.

Самодостатність окремої особистості поза соціумом, як вважає Аббаньяно, неможлива. За Аббаньяно, людська екзистенція стверджується в кончності, але водночас лишається відкритою для буття і в цьому сенсі трансцендує до співтовариства людей. Екзистенція вже частково володіє буттям, яке стає зоною зустрічі і спілкування з іншими людьми.

Узагальнює своє дослідження екзистенції Аббаньяно таким чином: “Народження і смерть виражають конкретний сенс екзистенціальної часовості. Отже, часовість екзистенції – це фундаментальна проблематичність самого відношення екзистенції до самої себе. Визнання часовості – це прийняття власної проблематичної суті і рішуча реалізація себе як цієї сутності. У цьому визнанні людина приймає себе і здійснює у власній долі, переконує себе в тому, що вона є початково – коекзистенцією, Я, єдністю, розумом, тілесністю – і здатна вільно прийняти притаманну їй долю. Не шкодуючи, без ілюзій вона прагне бути тим, чим вона є, – людиною. І лише тоді вона може сказати, що зрозуміла і реалізувала проблему екзистенції як істинну і справжню проблему” [3, 176].

Отже, в “позитивному екзистенціалізмі”, як і в інших варіантах екзистенціальної філософії, йдеться також про віднаходження людиною своєї “дійсності”. Відмінність полягає лише в тому, що, якщо там віднаходження “дійсності”, “віднаходження самого себе” є або принципово неможливим, недосяжним ідеалом, або пов'язується з “ніщо”, смертю, самогубством, абсурдом тощо), то в “позитивному екзистенціалізмі” декларується можливість знайти власне Я і досягти на цій основі стійкого, здорового, цілеспрямованого існування. Справа лише в застосуванні формули, відкритої “позитивним екзистенціалізмом”, яка хоча й не дає гарантії щастя й стійкості, але робить їх можливими.

Отже, згідно з концепцією “позитивного екзистенціалізму” Аббаньяно, фундаментальна проблематичність є основою “коекзистенціальної” природи екзистенції. А екзистенція – це трансценденція індивіда до екзистенції. Межами екзистенції, що визначають її темпоральність, є народження і смерть. Погляд екзистенції має бути звернутий до самої себе. Екзистенція за структурою є “можливістю бути”, або “можливістю можливого”, яка віднаходить свою автентичність у свободі вибору. І тому для Аббаньяно екзистенція – це єдиний можливий горизонт для розуміння людини як свободи. Своєю чергою, свобода для філософа – це рух, завдяки якому екзистенція повертається до своєї споконвічної природи, усвідомлює цю природу і з її усвідомленням реалізує екзистенцію по справжньому.

Підсумовуючи, відзначимо, що в позитивному екзистенціалізмі категорії буття й ніщо втрачають своє онтологічне значення і набувають нового, аксіологічного. Екзистенція людини полягає у співвіднесенні себе до буття, тобто до сфери цінностей, у русі від своєї фактичності до трансцендентності.

Безперечним є те, що досвід позитивної рецепції екзистенції, теоретичні висновки і понятійний доробок Аббаньяно стали надбанням різних за методологічною орієнтацією напрямів сучасного гуманітарного знання. Звертання Аббаньяно до потужної традиції гуманізму, зокрема італійського, вигідно вирізняє поміркований оптимізм його концепції у полеміці з А.Банфі, Б.Кроче, Р.Мандольфо, М.Гайдеггером, К.Ясперсом, Ж.-П. Сартром. Проте проблематичність визначення природи людини є такою само ситуаційно-релятивною, як і попередні концепції екзистенції. Самих гуманістичних цінностей виявилось замало для ґрунтового подолання світосприймання класичного екзистенціалізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аббаньяно Н.* Введение в экзистенциализм. – СПб., 1998.
2. *Аббаньяно Н.* Мудрость жизни. – СПб., 1996.
3. *Аббаньяно Н.* Структура экзистенции. Введение в экзистенциализм. Позитивный экзистенциализм. – СПб., 1998.
4. *Беслюбняк О.О.* Гуманістичні інваріанти екзистенціалізму: Ж.-П. Сартр та Н.Аббаньяно.: Дис... канд. філос. наук. – К., 2007.
5. *Бубер М.* Проблема человека // *Бубер М.* Два образа веры. – М., 1995.
6. *Головка Б.А.* Філософська антропологія. – К., 1997.
7. *Зорин А.Л.* Экзистенциализм и позитивный экзистенциализм Н.Аббаньяно // *Аббаньяно Николо.* Структура экзистенции. Введение в экзистенциализм. Позитивный экзистенциализм.
8. *Кримський С.* Під сигнатурою Софії. – К., 2008.
9. *Курбатов С.В.* Ніколо Аббаньяно. Час. Мистецтво. Буття // Філософські науки: Збірник наукових праць. – Суми, 2001.